

ŽUPA BRUSJE NA HVARU

JOŠKO KOVAČIĆ

UDK 282

Centar za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara
HVAR

Izvorni znanstveni rad

U članku se iznosi sažeta povijest župe Brusje na otoku Hvaru: naseljavanje i pučanstvo, sakralni spomenici, župnici i svećenici, škola i drugi važniji podaci, većinom prema neobjelodanim arhivskim vrelima.*

Selo se Brusje smjestilo na visoravni najzapadnijega dijela otoka Hvara, samo oko 6 kilometara od grada Hvara, sedamstoljetnog središta istoimene općine i biskupije.

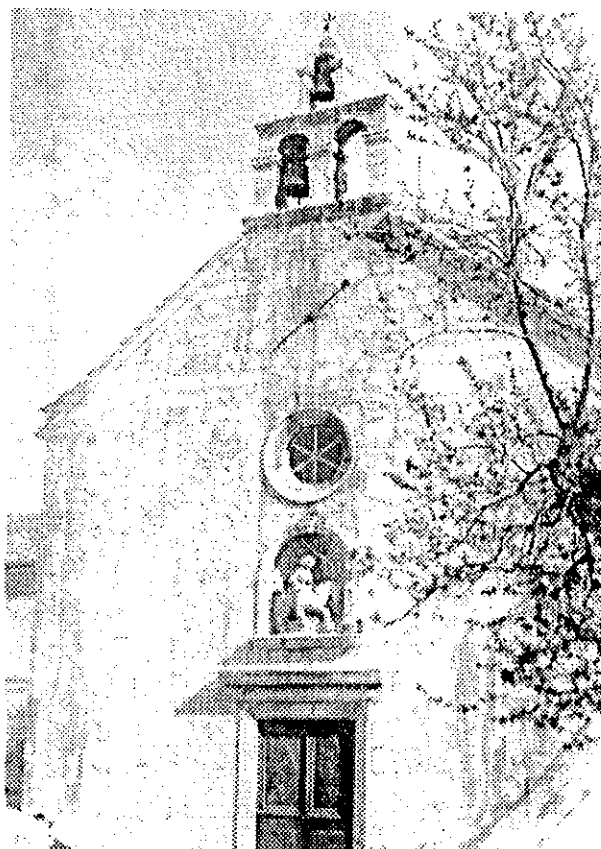
Prostor današnjeg Brusja bijaše zastalno naseljen najkasnije u neolitiku. Među šezdesetak ovdašnjih spiljskih lokaliteta ističe se spilja Smokvina s ostacima gradinske i hvarske keramike. Pretpovijesna utvrda Gračišće te utvrde Lompić i Lompesa, sve tri na ulazu u Starogradski zaljev, korištene su i u vrijeme grčkog i rimskog naseljenja, a potonje dvije svakako i za signaliziranje svjetlom, kako im govore i imena. Od pretpovijesnih spomenika valja navesti i devastiranu Velu gomilu, a od onih antičkih ostatke rimske "villae rusticae" na položaju Njivice.¹

---

* Pisac duguje zahvalnost pok. o. biskupu Celestinu Beznaalinoviću, sadašnjem biskupu mons. Slobodanu Štambuku te mons. Josipu Šantiću, hvarskom župniku i generalnom vikaru, na uvidu u Biskupski i Župni arhiv u Hvaru. Posebno zahvaljujem vlč. don Emilu Pavišiću, ranijem bruškom župniku, na uvidu u Župni arhiv u Brusju. Mnogo su mi pomogli g. Marko Hraste-Minge p. Petra, povjerenik CZKBOH na Brusju i g. Mate Miličić-Čripo p. Milivoja, predani čuvari bruške baštine. Kolegi Zdravku Fistoniju zahvaljujem na fotografijama. - Pravi je mentor ovoga rada sada pokojni Visko Dulčić-Šamore (Brusje, 1923. - Split, 1985.), čija je zanesena ljubav prema zavičajnoj baštini potaknula i potpisanoga, njegova daljeg rođaka, da se i sam prihvati tog mukotrpnog i nezahvalnog posla, koji ipak ispunja zadovoljstvom, pa mu i iza smrti ovdje hvala.

¹ G. NOVAK, *Hvar kroz stoljeća*, Zagreb 1972, 23; V. DULČIĆ, *Spomenici Brusja*, Bilten Historijskog arhiva komune hvarske 2, Hvar 1960, 13; Isti, u *Periodičnom izvještaju Centra za zaštitu kulturne baštine Hvar*, br. 79/1976, 7-8; B. ČEČUK - N. PETRIĆ, *Otok Hvar - novi pretpovijesni nalazi*, Arheološki pregled 18, Beograd 1976, 15; N. PETRIĆ, *Arheološke bilješke s Hvara*, Hvarski zbornik 4/1976, 217, 219, 223-225; N. VUJNOVIĆ, *Uništena prehistorijska gomila kod Brusja*, Periodični izvještaj Centra br. 162/1994, 86-87.

Nakon ovoga slijedi muk sve do 14. st. Najstariji dio hvarskog općinskog statuta redigiran 1331. godine po svom zemljišniku pokazuje da je naseljeni dio otoka Hvara tada obuhvaćao samo prostor središnjeg otočkog polja između Staroga Grada i Jelse. Ostalo bijahu nenaseljena područja u općinskoj vlasnosti. Brusje se tada ne spominje niti kao lokalitet, a ovaj je dio otoka označen kao "općinsko područje Sv. Pelegrina", od uvala Maslinice i Dubovog dola uključno na istoku do crkvice na najzapadnijem otočkom rtu, po kojoj je dobio ime.

Izvorni izgled pročelja župne crkve
(snimak iz 1939. u fototeci M. Miličića)

Pročelje župne crkve (sadašnje stanje)
snim. Zdravko Fistončić 1994.

Ovdje tada tek nastaje Novi Grad, Novi Hvar, sadašnji Hvar, za razliku od Staroga Hvara (sada Staroga Grada) — kao novo sjedište Općine i Biskupije. No agrarna prenaseljenost srednjega dijela otoka i stalan prirast pučanstva učinili su da su se i ta pusta područja počela krčiti i zasađivati lozom kao višegodišnjom kulturom, a to je zahtijevalo trajno naseljavanje. Proces je tekao na dva načina: ilegalnim prisvajanjem — te legalnom investituroom na općinsku zemlju, tzv. gracijom, pri čemu bi obrađivač postajao općinskim težakom (kolonom) i davao Komuni dio prihoda kao vlasnički dohodak (rentu). Taj se proces razmahao

osobito od 15. stoljeća, no počeo je već u drugoj polovici 14. stoljeća. To nam svjedoči zemljišnik sastavljen vjerojatno 1380. godine, koji navodi više bruških toponima, uključujući i sam naziv Brusje, te više posebnika-vlasnika zemlje, uz većinski općinski posjed. Posebno je zanimljiv spomen vlasnika Vratiše i Prvina Ročića te baštinika Slavić na Ozrinu, dakle u blizini kasnijeg Brusja, koje je bilo istočnije od sadašnjeg naselja. No kako se redovito spominju zemljišta pod žitaricama, čini se da to još nisu bili stalni stanovnici.²

Sam naziv Brusje bio bi zbirna imenica izvedena od "brus", u starome značenju: "kamen".³ Toponim je u izvjesnom smislu opetovan u mjesnim lokalitetima Brusna Glava i Brusni Dolac.

Postanak Brusja kao naselja valja staviti u 15. stoljeće, kad ovamo dolaze prvi stalni naseljenici, kojih su potomci u ovome selu do dana današnjega. Osim spomenutih, dodatni su uzroci ovdašnjeg trajnog naseljavanja dolazak Hvara pod stabilnu mletačku talasokratsku vlast (1420.), što je dovelo do procvata otoka i, posebno, Brusju obližnjega grada Hvara.

Najstariji je na Brusju rod *Dulčić*, koji potječe iz Vrbanja.⁴ Godine 1449. dobiva Radić Dulčić općinsko zemljište "*a parte sirochj uel sancti uitj in vna uallicula ab aust/r/o uie colmmun/is*", dakle, prema Sv. Vidu sada kod Veloga Grablja, za gradnju vjerojatno pastirskog stana (*locus*).⁵ Dulčići su se kasnije razgranali na brojne ogranke, kojih su nadimci⁶ poslije postali prezimena:

² S. LJUBIĆ, *Statuta et leges. ... civitatis et insulae Lesinae*, MHJSM I., III., Zagrabiae 1882-3, 204 i 337; J. KOVAČIĆ, *Hvarski ager u srednjem i novom vijeku*, Mogućnosti 1-2, Split 1993, 208-211; Isti, *Župa Bogomolje na Hvaru*, Služba Božja 1/XXXV, Makarska 1995, 30.

³ P. SKOK, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima I.*, Zagreb 1950, 208, 225; 265; M. HRASTE, *Antroponimija i toponimija općine hvarske*, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 1, Zagreb 1956, 350. — To nas tumačenje ne zadovoljava, jer u nas imade previše kamena (na Brusju pogotovu!) da bi po tome nastao specifičan toponim. Možda je riječ o posebnoj vrsti kamena, ili konfiguraciji. Druga tumačenja v. u Ž. VEKARIĆA, *Pokušaj tumačenja nekih hvarskih toponima ...*, *Zapisi o zavičaju*, Jelsa 1973, 78-79. — Toponim Brusje spominje se i na Braču već 1184. g., u poznatoj Povaljskoj listini (I. OSTOJIĆ, *Povlja - povijesni prikaz*, Split 1968, 53).

⁴ Radić Dulčić koji se navodi malo kasnije spominje se kao "Radich Dolcich" 1425. u Vrbanju — *Statuta* (bilj. 2), 357. Godine 1454. dobiva Marin Lukin Dulčić zemlju u Vrbanju na Gorici kod baštinika istoga Radića (Arhiv Centra za zaštitu kulturne baštine u Hvaru, *Libro Grazie N^o sei*, 58). Dulčići se u Vrbanju spominju i 1467. (Biskupski arhiv u Hvaru, *Liber rubeus*, 53), 1518; A. GABELIĆ, *Ustanak hvarskih pučana*, Split 1988, 668; itd.

⁵ Arhiv Centra, nav. *Libro Grazie* (4), 39 v - 40.

⁶ Nadimak Dulčića "Samare" (danas: Šamore) u prošlosti se također koristio kao prezime (usp. Župni arhiv u Hvaru, *Matica krštenih III*, 148 - 1746.). Dolazi valjda od opće imenice "samar" (usp. mletački "somaro" = tovarna životinja, magarac). Izumrli su nadimci/prezimana Dulčića: Fustić (npr. 1741. — Ista matica, 189 v) i Vežić (1745. — Isti arhiv, *Matica vjenčanih I.*, 150 v). Godine 1672. nalazimo Luku Dulčića zv. Terunčić (Povijesni arhiv u Zadru, Arhiv Hvara kut. 11, *Instrumenti terzo ... Pasqualigo*, 29 v - v. Domančić).

Babovac (ranije: Babavac)⁷, *Hailo*,⁸ *Hraste*,⁹ *Hure*,¹⁰ *Mihovilčević*,¹¹ *Pandol*,¹² i *Visković*.¹³ Ovdje treba navesti nekoliko prezimena nastalih u novije vrijeme od starih Dulčića: tako je nekoliko ogranaka roda Pandol (Mirin, Topo) vratilo koncem prošlog i početkom ovoga stoljeća staro prezime Dulčić, a tri ogranka roda Hure uzela nova prezimena *Jurjević*, *Perinić* i *Petrović*.¹⁴

Slijedeći rod koji nahodimo na Brusju su Radišići, kasnije prozvani *Miličić*. Godine 1472. dobiva Petar Radišić (radicich) graciju za lokvu ili vrt "na bruschij nauosor" (= na Ozrinu?), a 1506. Luka Radišić (Radissich) p. Petra (njegov sin?) dobiva, također od Općine, osim zemljišta koja je iskrčio još otac, i 30 motika na Veloj Pasici kod Matula Vlašića i Marina Bračanina.¹⁵ Prezime

⁷ Godine 1708. spominje se Dulčić "alias Babaz", god. 1740. umro je klerik Nikola Babavac, a 1754. se navodi Dulčić zv. Babovac. — ŽAH, Matica vjenčanih I., 105 i Matica umrlih I., 23 i 61 v.

⁸ Godine 1638. kršten je Luka sin Mate Dulčića "nuncupati Haijlo" (Isto, Matica krštenih II, 216). Još 1619. kršten je "chael" (!) sin Matija Dulčića i Dinke Rusanović iz Jelse (ista matica, 242). Krštenik je upisan pod slovom M, pa je možda Hailo isto što i Mihailo, Mihovil (Michael).

⁹ Godine 1682. spomenut je Mate Dulčić "dictus Hraste" (Isto, 126 v).

¹⁰ Godine 1706. spominju se kao "Hure, alias Dulcich", a 1737. "Dulcich alias Hure". Godine 1783. preminuo je svećenik Mate Dulčić-Hure (ŽAH, Matica vjenčanih I., 101 i 139; Matica umrlih I., 81 v). - Etimologiju prezimena Hraste i Hure možemo naslutiti u promjeni početnoga "k" u "h", što je češća pojava. (Usp. P. ŠIMUNOVIĆ, *Naša prezimena*, Zagreb 1985, 129 i analogan slučaj splitske obitelji Ivanišević-Kure/Hure, priopćen mi od pravnika I. Kasandrića).

¹¹ Godine 1748. spominje se "Dulcich alias Mihouilceuvich", a 1754. umire Ivan Dulčić "zvan Mihovilčević ili Bosna" (ŽAH, MV I., 158 v i MU I., 110). Prezime je nastalo po Mihovilu (Mihovilu) Dulčiću: tako se 1760. - 1765. spominju Mihovil Dulčić p. Mate zv. Bujaca, Mihovil Dulčić p. Mihovila zv. Mihovilac, Mihovil Mihovilčević zv. Bujaca, Mate Dulčić zv. Mihovilčević p. Mihovila, Marin Mihovilčević zv. Mihatov. (Arhiv Boglić-Božić u Hvaru, IX. Popolazione, Estimo delli Mosti della Com(m)unità...ii760, 17; Estimo ...Mosti..i76i, 39; Estimo...Mosti...i765, 17 i 37).

¹² Godine 1674. navodi se Luka Pandolfi, 1682. Mate "Dulcich dictus Pandolpho", a 1691. isti kao "Dulčić zv. Pandol" (ŽAH, MK II., 17 v, 21 i 33). Korijen je, dakle, italo-germansko osobno ime Pandolfo, koje je nosio i mletački admiral Guoro u 16. st. (Usp. Povijesni arhiv u Zadru, ostavština d. Š. Ljubića, kut. 3, V., 7, 18).

¹³ Godine 1684. zabilježen je "Luca Dulcich d.^o Viscouich" (Arhiv benediktinki u Hvaru, najstarija računska knjiga, 195 v), a slično i 1768. (Župni arhiv Brusje, Matica krštenih I., 1).

¹⁴ Aktualni anagraf u Župnom arhivu u Brusju (dalje: ŽABr).

¹⁵ Libro Grazie (4), 157; Arhiv Boglić-Božić (11).

Miličić dobivaju po Milici, ženi Cvitana Marijanova, vjenčanih 1623. godine.¹⁶ Od Radišića-Miličića potječu i Filičevići (izvorno: Filipčević), danas u Hvaru.¹⁷

Već god. 1519. nalazimo Paliriće (danas: *Palarić*), a 1733. njihov nadimak Berica, poslije posebno prezime.¹⁸ Od 1707. spominje se prezime *Jeličić*,¹⁹ a od isitog su stoljeća ovdje nastanjene obitelji *Zoranić* iz Zastrazišća (1744.) te *Zaninović* (1757.)²⁰ i *Tudor* iz Grablja. Godine 1798. vjenčao se u Brusju *Skansi* iz Sumartina.²¹

U 19. i 20. stoljeću priženjuju se ovdje obitelji (u zagradi godina vjenčanja): *Knezović* (iz Grabovca, 1887.), *Marušić* (iz Hvara, ali ranije iz Dola na Braču, 1890.), *Škare* (iz Grabovca, 1900.), *Pavlović* (iz Gornjeg Sela na Šolti, 1907.), *Rogošić* (iz Dugopolja, 1934.), *Dragun* (iz Lokvičića).²²

¹⁶ Moguće da je rod Radišića nastao od Radića (Radiše) Dulčića (bilj. 4). Rečeni Cvitana Marijanov zaveden je pri vjenčanju s Milicom Krstulović-Mileta, Hvarkom, pod prezimenom Dulčić, no to može biti i nadimak po ženskoj lozi, kako je i kasnije znalo biti. — Godine 1634. kršten je sin Cvitana Radišića "ili Marijanovića" i žene mu Milice; 1678. isti? se navodi kao Radišić zv. Miličin; 1708. (i nešto dalje) rod se spominje kao "Radissich alias Milicich" (ŽAH, MV I., 21 v; MK II., 62, 148, 342; III., 36). — Čini se da je i zadnji poglavica Yaghan Indijanaca na Ognjenoj zemlji bio poteklom Brušanin (v. M. SOLETTO, Indijanski poglavica Jose Milichich, *Novi svijet* br. 7, Zagreb 9.IV.1994, 11-13).

¹⁷ Oko god. 1584. rođen je Filip sin Cvitana Radišića, 1636. javlja se Radišić ili Filipović, 1646. zabilježen je Filipac Radišić, a 1672. Radišić ili Filipčević. Godine 1756. i 1769. spominju se kao "Nikoličić, Sladojev ili Filipčević" iz zaseoka Dolci kod Brusja (ŽAH, MK II., 113 i 273; III., 40 i 200 v; MV I., 37 i 69; II., 45). — Godine 1672. u Dolcima se spominje kuća vlastelina Pavla Jurjevića-Zorzia (Arhiv Hvara /6/, 58). — Kasnije u 19. st. Fili/p/čevići žive u zaseoku Njivice (v. bilj. 1 i Arhiv Centra, Arhiv općine Hvar, XIX., 26/1811; LXXVI., 233/1830 i XCIX., 1047/1839). Godine 1764. zemljovlasnici Vranjican-Calotti dobili su biskupsku dozvolu da u Njivicama sagrađe bogomolju sv. Joakima (BAH, Pontalti Extraordinarium, 160-162), no do gradnje nije očito nikada došlo. — Uz poblize nepoznato prezime "Brizanin", u najstarijem se popisu Brušana iz 1673. g. (v. Arhiv Hektorović u IC PZ HAZU u Dubrovniku, svez. 144) bilježi i obitelj Radišić zv. Baćeš (Bachies). Krajem je 17. st. jedan Baćeš postao težakom na Lokvenoj Glavi, na zemljištu vlasnosti augustinaca i po njima prozvanom Fratarsko (Župni arhiv Sućuraj, augustinski spisi).

¹⁸ V. DULČIĆ, *Prilozi povijesti Brusja u 16. stoljeću*, Radovi Instituta za hrvatsku povijest 10, Zagreb 1977, 500; ŽAH, MV I., 54. — Prezime Palirić očito dolazi od "palir" = glavni majstor-zidar. Godine 1747. navodi im se nadimak Bajlo — ŽAH, MK III., 66.

¹⁹ Arhiv Centra, Dokumentacija, 33 (Stjepan p. Jurja) — Jeličići su očito sa Sućurja, kako svjedoči i njihov nadimak Malicija (kasnije prešao na Hančeviće) Godine 1633. vjenčao se u Hvaru Juraj "Malitia de Villa S. Georgij", možda otac gorespomenutog (ŽAH, MV I., 33 v). Jedan je od današnjih nadimaka - Bokan - po prezimenu majke (Isto, MK III., 129-5) iz Zastrazišća.

²⁰ Arhiv Centra, Libro Grazie 1737-1755, 106 v i 107; ŽAH, MK III., 30; Arhiv Boglić-Božić u Hvaru, IX. Popolazione, Gratia 1757.

²¹ ŽABr, MV I., 95. Po vjerojatnoj predaji doselio se kao kllesar na gradnji crkve. — Obitelj starinom potječe iz Bergama u Italiji (A. JUTRONIĆ, *Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču*, ZNŽOJS 34, Zagreb 1950, 210).

²² Prema aktualnom župnom anagrafu. — Dodajemo nekoliko u novije vrijeme iseljenih obitelji: Pocrnjić (iz Donjeg Doca, 1923.), Ravlić (poteklom iz Kozice), Rinčić (iz Marine).

Od ranije izumrlih i iseljenih obitelji najprije se spominje Matul Raguzinić, koji je 1454. dobio graciju "i/n/ brussie" gdje je imao kućicu.²³ Od 16. do 18. st. nalazimo na Brusju Marčiće, izvorno Maričiće iz Vrbanja koji su pod potonjim, prvotnim prezimenom i danas u Hvaru.²⁴ U 16. i 17. st. nahodi se ovdje rod Duklin,²⁵ a u 18. i 19. st. Barbarići, koji su oko 1800. g. bili najimućnija i najuglednija bruška obitelj.²⁶ Hančevići, koji su u Hvaru od početka 17. st. do danas, navode se na Brusju od 18. stoljeća.²⁷ Ovdje u 18. st. nalazimo i Domančiće, koji su od 17. st. do danas u Hvaru.²⁸ Od 18. do 20 st. tu je i obitelj Carić.²⁹

Brusje je jedino srednjovjekovno naselje na Hvaru (osim Sućurja) koje je promijenilo prvotni položaj. Isprva u 15. st. selo je nastalo na pristrancima brda Ozrin, nekoliko kilometara istočno od današnjega smještaja, gdje još ima ostataka tih davnih nastambi (tzv. Gornje ili Staro Brusje). Najkasnije u 16. st. ono je na sadašnjem mjestu.³⁰

²³ Libro Grazie (4), 58 v.

²⁴ V. DULČIĆ, n.dj. (18), 500 i 501; Arhiv Hvara (6), kut. 11, Bragadin Instrumentorum Quintus, 4v - 5; Arhiv Boglić-Božić u Hvaru, IX. Popolazione, Gratie i748. — Njihov nadimak Kralj (Kraljić - v. ŽAH, MU I., 21 v) danas nose Viskovići. — U Vrbanju se spominju npr. 1467. (Liber rubeus /6/, 53), 1631. (Povijesni arhiv u Splitu, AN X., 1, 79), itd.

²⁵ God. 1552. zapisan je Nikola "duchlin d(e) brusie" (Povijesni arhiv u Zadru, ostavština d. K. Vučetića, IV.), 1681. Duklin zv. Vežin (Vezin), a 1691. samo Vežić (Vesich — ŽAH, MK II., 33 i 194 v). Valjda ogranak Dulčića, s kojima dijele ovaj nadimak (v. bilj. 6).

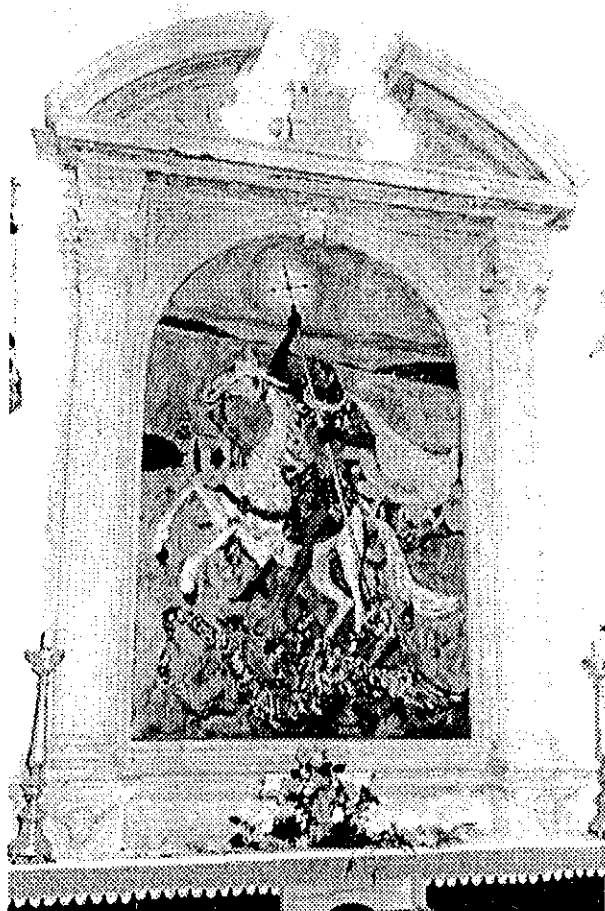
²⁶ Barbarići su (uz povremene nadimke Kimera /Chimera/ i Kmetović) u Hvaru odnosno ondašnjim maticama od 1596. do danas, a na Brusju od oko 1700. (ŽAH, MK II., 105 v, 122 v, 195, 207, 269/1633. g., uz napomenu "s Visa"/, 350 v, 362; MK III., 62, 65 v, 68 v, 189 v MU I., 67). — Početkom su se 19. st. bavili i pomorstvom (usp. J. KOVAČIĆ, n.dj. (38), 432, bilj. 32). U franjevačkoj zbirci u Hvaru izložen je brodski list gajete "Gospa od Ruzarija" Jure Barbarića načinjene u Korčuli 1809. godine.

²⁷ ŽAH, MK II., 60, 124 v, 126, 140, 142 v, 242, 256 v, 363, 363 v; 367 v MK III., 5, 60, 81, 154; MV I., 56 v, 72 v, 77 v; MU I., 20, 33, 51 v, 99, 101. — Potječu valjda iz Zastrazišća, gdje se spominju 1601. (Arhiv Hvara /6/, kut. 5, Instrumentor., 43 v).

²⁸ God. 1754. navode se uz nadimak Terunčić, a 1750. kao D. ili Mišić. Godine 1660. i 1668. napomenuto je da potječu iz Podgore (ŽAH, MV I., 55 v, 65, 150 v; MU I., 71 v).

²⁹ Već je 1526. spomenut "Marinus Carich d(e) brusie" (ostavština Vučetić /25/, I.). Kasniji Carići (1772. uz napomenu "s Visa") navode se u prvoj bruškoj matici krštenih (3 i 9). — Od ostalih izumrlih bruških obitelji spomenimo onu Miloradović (1601. — Arhiv Hvara /6/, kut. 5, Instrumentor., 18 v), Radić zv. Vlah nekoć u uvali Radovčin-Dol (npr. 1747. — ŽAH, MU I., 29), Lučić sa Brača (19/20. st.), Mihojević iz Vrboske i Marinović iz Milne (20. st.), itd. — Razne vlasteoske posjede u okolici ovdje izostavljamo, ali je zanimljiv spomen posjednika Penturić, uz one Borinić i Martinović 1572. g. (Arhiv Hvara /6/, kut. 2, 463). Penturić je nadimak komiških Vitaljića (usp. Biskupski arhiv u Hvaru /dalje: BAH/, Processi criminali 1531 ... 1642, 107), dobiven po precima-slikarima. Na njihov posjed još podsjeća toponim Penturićevo.

³⁰ V. DULČIĆ, n.dj. (18), 495-496. — Stari se položaj bilježi kao "gorgne Brusie" 1595. (Arhiv Hvara /6/, kut. 3, ... Bondomier...Instrumentorum Primus), a kao "Staro Brusje" 1760. (Arhiv Boglić-Božić u Hvaru, IX. Popolazione, Estimo delli Mosti della Com(m)unità...i760,1 v). "Gornje" na našem primorju znači "jugoistočno".

Glavni oltar u župnoj crkvi
(snim. Zdravko Fističić,

Župna crkva: ranija pala glavnog oltara
(snim. Zdravko Fističić, 1994.)

Brušani su u početku bili pastiri, jer je kraj tada bio još pust i neobrađen; no već je od naseljenja u 15. st. započelo veličanstveno djelo krčenja, nastavljeno sve do našega vremena, za koje (kao i u obližnjem Grablju) svjedoče beskrajne gomile po oskudnim poljima. Od početka 19. st. razvija se i ribarstvo, a već od 18. st. i destilacija zimorada (ružmarina), u novije vrijeme zamijenjenog lavandom. Na razmeđu 19. i 20. st. u selu se jako razvija zadrugarstvo. Taj je poletni razvoj Brusja grubo prekinuo prvi svjetski rat s istodobnim haranjem filoksere, teške bolesti vinove loze. Polja opustješe, a mladost je "pozobala Amerika".³¹ Od 108 stanovnika zabilježenih u prvom znanom popisu pučanstva 1673. godine, broj je do 1802. narastao na 480, a do najvećega od 1058 ljudi 1900. godine. Već 1931. bilo ih je upola manje (508), a iseljavanje se nastavilo i nakon 2. svjetskog rata,³² tako te je pri popisu 1991. zatečeno svega 238 prebivalaca.

³¹ ŽABr, Zapisnik sjednica Bratovštine Presv. Sakramenta, nepag. (v. bilj. 59).

³² J. KOVAČIĆ, *Iz hvarske kulturne baštine*, Hvar 1987. (šapirografirano), 80-81; N. BEZIĆ-BOŽANIĆ, Popis stanovnika otoka Hvara iz 1673. godine, *Čakavska rič*, Split, 1/1991, 32. — Brusje je koncem 1823. imalo 85 kuća, 100 obitelji, 25 magaraca, 37 mulla, 300 komada sitne stoke (krupne nije bilo), i 1 brod (=Barbaričevih) u hvarskoj luci; početkom 1825. bilo je ovdje 538

Župa

Brusje se sve do kraja 18. st. smatralo "predgrađem" (suburbium) grada Hvara i otpočetak je pripadalo hvarskoj stolnoj župi, kojom je u ime Kaptola upravljao kanonik-natpop (arhiprezbiter, arcipret), redovito putem svojih zamjenika. Množenjem pučanstva na Brusju pojavila se, zbog udaljenosti od Grada, potreba za vlastitom crkvom, za koju su Brušani podnijeli molbu 25.I.1676. Biskupu, koji im to odmah odobri. Ta se prvotna crkva sv. Jurja spominje po prvi put 1708., kad Brušani izabiru prvog poznatog kapelana. Početkom svibnja 1791. zamole oni Kaptol da im dopusti zakopavati mrtve u selu, kada načine grobove. Molbu kanonici prihvatiše jednoglasno 30.VIII. te godine, uz uvjet da u znak podložnosti hvarskoj stolnoj župi svake godine na blagdan naslovnika katedrale sv. Stjepana, pape (2. VIII.) daju 2 svijeće od po 3 unče (od kojih je jedna imala pripasti Biskupu), da kapelan bude dužan javiti natpopu i kaptolskom prokuratoru svaku smrt pismeno, i da ne smiju kratiti ako bi netko želio biti sahranjen u Hvaru. Stvarnu samostalnost Brusja u odnosu na Hvar pokazuju i *župne matice*, od kojih ona krštenih počinje 1768., krizmanih 1824., vjenčanih 1791. a umrlih 1791./92. i opet od 1797. do danas. Važni su i župni anagrafi, od kojih je stariji iz godina 1773.-1860., a noviji je sastavio župnik Marinović 1968. na temelju onoga župnika Plančića iz 1869./70. Brusje je formalno proglašeno župom Vladinom odlukom od 18.VIII.1849. godine.³³

Crkve

*Župna crkva sv. Jurja, mučenika*³⁴ u prvotnom je obliku, kako je već izloženo, nastala u razdoblju između 1676. i 1708. godine. Nastavak gradnje, odnosno pregradnju crkve možemo pratiti od sredine 18. stoljeća. Godine 1752. sagrađena je sakristija, na kojoj su radili starogradski zidari Vicko i Toma Škarpa te neki Nikola, a za krov je kupljeno tisuću crepova. Godine 1754. i 1755. plaćen je stanoviti proto Jakov za zapore elipsoidnih prozora lađe (Ouadi), a kovač Grižun (Grison) za željezo. Godine 1762. popravljao je crkvu i crkvenu kuću meštar Toma Kovačević, a 1764.-1767. obnavlja se krov (na kom radi V. Škarpa)

---

stanovnika, od čega 265 ženskih (Arhiv Centra, Arhiv općine Hvar, LXV., V., 3/1823, 655 i 2/1825, 3).

³³ Dominikanski arhiv u Starom Gradu, Kodeks Botteri I., 180; Arhiv Hvara (6), kut. 15, carta volante; Kaptolski arhiv u Hvaru, IV.a, 92 r-v i 94-97; ŽABr, br. 129/1903 (podaci d. J. Dulčića za Shematizam).

³⁴ R. Ferri (Prilog poznavanju ilirske mitologije, Anali HI JAZU u Dubrovniku II., Dubrovnik 1953, 421 i 427-428) dovodi u vezu štovanje sv. Jurja s ilirskim zmijskim božanstvom i početkom proljeća; svakako je riječ o naslijeđenom pretkršćanskom kultu (usp. B. Fučić, *Sveti Juraj i Zeleni Juraj*, ZNŽO 40, Zagreb 1962, 129-151), a u primjerima na Hvaru (Brusje, Gdinj, Sućuraj) vjerojatno povezanom sa stočarstvom. V. i F. DUJMOVIĆ-C. FISKOVIĆ, *Romaničke freske u Srimi*, PPUD 11, Split 1959, 39.

i nabavlja građa. Godine 1770. i 1771. kupuju se ploče za sakristiju od vrbanjskog meštra Marina Vidoševića i seljani rade na vapnenici i prijenosu kamenja. Na proljeće 1772. plaćen je majstor Petar Štambuk za 416 nogu fasadnog kamena (Pietre di Corso), okrugli pročelni prozor (stella), dovratnike i nadvratnik crkvenog portala (Porte di Chiesa ben lauorate), luk kapele s kapitelima i postamentima? (sottobasci) te 19 nogu stuba, zamašnom svotom od ukupno 1998 libara, a meštar Nikola iz Vrboske obnavlja sakristiju. U rujnu i listopadu iste godine plaćeni su za klesanje fasadnog kamenja Frane i Marko Štambuk te Antun Dujić?, uz seljane koji su prikupljali grubo kamenje za gradnju, radili u kamenolomu (Petrara — očito u blizini), kopali temelje crkve, vadili pijesak te crvenicu u Dobrinoj Pazuhi, pročišćavanu na Lokvenoj Glavi. Godine 1773. Brušani su ovom prikupljenom građom nastavili proširenje crkve, pribavivši za to dozvolu građanske i crkvene vlasti. Tako je u travnju te godine plaćen Petar Štambuk za rad na gradnji i za bočna crkvena vrata, a uz njega i pomoćnici Juraj Lučić, Dominik Foletti, Juraj Miličić Petrov i Petar Miličić, potonji svakako domaći meštri, te pomoćni radnici za blizu 200 nadnica. U svibnju je te godine uglavljen arhitrav portala željeznim kopčama i olovom.

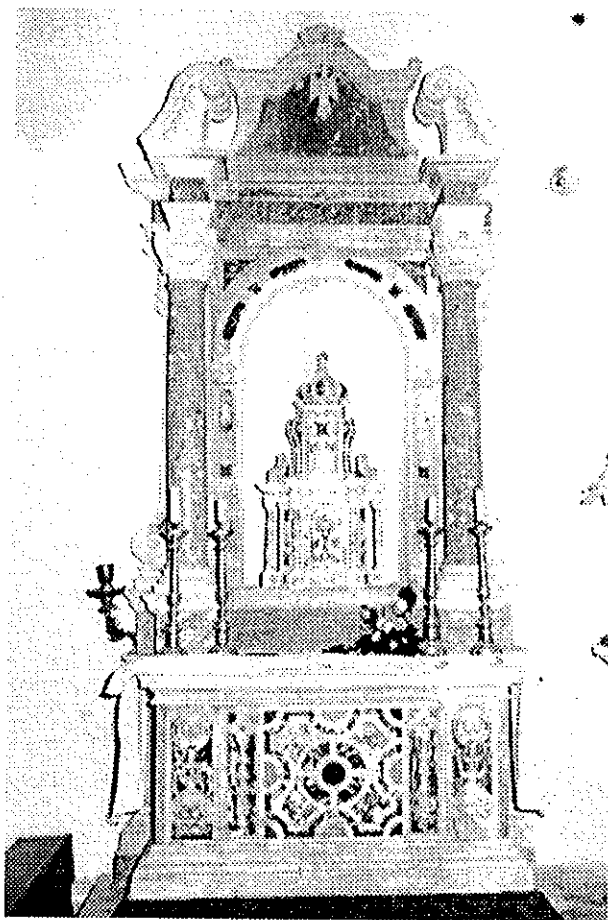
Godine 1776. isplaćuju se nadnice majstorima Štambuk: Antunu Petrovom i bratu mu Marku, Antunu Nikolinom i Frani te protu Petru za fasadni kamen, rečenom Frani još za dva polukružna prozora i 33 noge vijenca (Cornison), zatim meštru Jurju Šćuli i pomoćnim radnicima za vađenje kamena. Godine 1787. popravljaju krov Juraj Kovačević i Luka Ivanov Hure. Na godišnjoj skupštini 1793. zaključuje bratimi da nastave davno započeto povećanje crkve, koje je zapinjalo zbog loših ljetina (cattive annate), a stari da se dio crkve povisi, jer je tu bilo pretijesno za namnoženo pučanstvo. Stoga je u srpnju te godine plaćen proto Mihovil Raffanelli (koji je u isto vrijeme gradio župne crkve u Vrbanju i Zastrazišću) svotom od 60 libara za nacrt dovršenja i trebovnik, a puk je bez troška bratovštine bio podigao vapnenicu i obvezao se pomagati gradnju besplatnim radom te na svojim životinjama prenositi sedru za svod. Godine 1798. predano je prokuratorima nastavka gradnje Jurju Miličiću p. Petra i Luki Huri p. Ivana 50 cekina za građu, a slijedeće godine istome Miličiću još 140 cekina, nakon što je gradnju odobrila državna vlast. Godine 1801. navedeni su prokuratorima dobili još 60 cekina za potrebe gradnje, koja se prema tome dovršavala tek početkom 19. stoljeća.³⁵

Godine 1867. grade umjesto ruševnog stropa srednjega dijela crkve svod od opeka hvarski poduzetnici (Vicko) Kovačević i (Petar) Devecchi, a 1883.

---

³⁵ Povijesni arhiv u Zadru, Fond bratovštinskih knjiga br.6, računski knjiga bratovštine Sv. Jurja u Brusju (1752-1804), 1-2, 23, 24, 81, 86 a, 87 v, 91, 100 b, 103 r-v, 104, 106 r-v, 107 v, 108, 119 v, 151, 171 r-v, 173, 190, 194 v i 205v; BAH, Riboli Extraor. P(ri)mus, 120-121 (usp. i N. DUBOKOVIĆ NADALINI, Srednjovjekovni i noviji spomenici otoka Hvara, *Popis spomenika otoka Hvara*, Split 1958, 67).

načinio je starogradski inženjer dr. Nikola Nisiteo nacrt i trebovnik za povišenje i popravak krova tog dijela crkvene lađe.³⁶ No glavno pitanje doskora postaje potreba gradnje nove, prostranije crkve, zbog sve većeg broja stanovnika. Molbu za novu crkvu odbila je Vlada još 1848. g., a krajem se stoljeća potreba za novogradnjom, kad je Brusje već prelazilo brojku od tisuću duša, osjećala sve akutnije. Napokon je poznati hrvatski eklektični graditelj i projektant brojnih ovdašnjih crkava, građevinski savjetnik dalmatinske vlade Ćiril M. Iveković načinio 1900. g. nacrt za gradnju nove bruške župnice. No, ni dva desetljeća napora i nastojanja dvaju župnika (Petrića i Dulčića), uz beskrajne birokratske teškoće i mjesne nesuglasice o lokaciji (usvojen je bio ipak položaj stare crkve) nisu na kraju urodili plodom,³⁷ jer je naum novogradnje omeo prvi svjetski rat, a poratno ga iseljavanje učinilo bespredmetnim.

Župna crkva: raniji Gospin oltar
(snim. Zdravko Fistonić, 1994.)

Župna crkva: oltar sv. Antuna, opata
/sv. Nikole (snim. Z. Fistonić, 1994.)

³⁶ ŽABr, Zapisnik sjednica Crkovinarstva 1838-1903, 86 i 92 v; BAH, br. 569/1883. — Oko 1882. projektirao je isti Nisiteo proširenje bruške župnice bočnim kapelama i sakristijom s juga (BAH, Ilijić II. Vizitacija, 10).

³⁷ BAH, br. 420/1848; Povijesni arhiv u Zadru, Građevinska sekcija, svez. 149. (Usp. S. PIPLOVIĆ, Sakralna arhitektura Ćirila Metoda Ivekovića u Dalmaciji, *Anali Galerije Antuna Augustinčića* 7, Klanjec 1987, 51 i 54; Isti, Rad Rad Ćirila Ivekovića u Dalmaciji, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 13, Zagreb 1987, 12, 13 i 14).

Analogno bogomoljskom slučaju, danas možemo biti zadovoljni takvim ishodom. Ne samo zato što bi naumljena Ivekovićeve novogradnja danas zjapila prazna, nego i stoga što bi oblikom i veličinom bila neusklađena sa sredinom u kojoj je imala nastati, dok se ovako sačuvao skroman, ali autentičan spomenik. Prema izloženom je bruška crkva u sadašnjem obliku nastala uglavnom u drugoj polovici 18. stoljeća, a gradili su je udomaćeni graditelji iz rodova Škarpa, Štambuk i Raffanelli. Štambukovi su očito bili glavni graditelji, barem u pogledu donjega dijela crkvenog pročelja. Ono je obilježeno skromnim, reduciranim, rustičnim barokom u portalu profilirana okvira s "dijamantnim vršcima" u dnu dovratnika, te dvostrukom nadvratniku kojemu je gornji dio profiliran, a donji ima jastučast oblik s cvjetnim ukrasom po sredini i na krajevima. Ponad glavnog ulaza je polukružno dočeta niša što u polukaloti ima još renesansni motiv školjke, no po profilaciji je i tjemenjaku u obliku "puža" vidljivo da je istovremena s ostalim dijelovima pročelja. Naknadno je bila povišena da primi kip viši od prvozamišljenog, kamenu punu skulpturu oklopljenog sv. Jurja koji, jašući na konju, kopljem probada poleglog zmaja. Ova najstarija sačuvana umjetnina na Brusju starija je i od samoga sela i vjerojatno je ovamo prenesena u prvoj trećini 19. st. iz Hvara, iz kapele sv. Jurja u sklopu dominikanskoga samostana sv. Marka, koji je početkom istoga stoljeća bio podržavljen. Mogla je nastati oko 1458., a djelo je kipara koji je isklesao i kip sv. Mihovila sada u riznici Stolne crkve (moguće i poliptih sv. Luke u istoj katedrali), koga neki poistovjećuju sa Hvaraninom Radmilom Ratkovićem, učenikom Jurja Dalmatinca.³⁸ Pri vrhu je jednostavno profiliran okrugao prozor, svojstven crkvenim pročeljima toga vremena.³⁹ Zabat se pak, građen ponešto drukčijim kamenom, može pripisati zamisli majstora Raffanellia, po kojoj je vjerojatno kasnije izgrađena i skladna preslica zvonika, u novije vrijeme na nesreću izmijenjena.

Od *opreme* crkve ističu se tri oltara,⁴⁰ od kojih *glavni žrtvenik sv. Jurja* ima kamenu gornji dio, nekoć obojen i pozlaćen, koji je izvorno stajao u Gospinoj kapeli hvarske katedrale (danas kapela sv. Prospera), i u njemu je bio lik Gospe Karmelske, najstarija Bogorodičina ikona u Hrvatskoj. Dolaskom tijela sv. Prospera i gradnjom novoga Gospinog oltara u južnoj lađi Katedrale 1671.-1686. taj je žrtvenik bio uklonjen, te su ga Brušani kupili za svoju crkvu 1750. godine. Načinio ga je 1605. Tripun Bokanić (Pučišća na Braču, 1575.- Trogir, 1609.), valjda naš najvrjedniji primorski graditelj na početku 17. st. (najpoznatiji je

³⁸ J. KOVAČIĆ, Dvije hvarske skulpture iz 15. stoljeća, PPUD 32 (*Prijatelj* zbornik I.), Split 1992, 431-433 (uz slike na str. 429 i 431 tiskarskom greškom stoji "sv. Mihovil" umjesto "sv. Juraj").

³⁹ Žbice rozete i vitraj načinio je istom 1988. bruški samouki umjetnik Stjepan Miličić-Čripo p. Petra, kojega su djelo iz 1989. i vrata mrtvačnice na starome groblju, s prizorima iz seoskog života.

⁴⁰ God. 1761. spominje se i oltar sv. Filipa i Jakova obitelji Babavac (BAH, Bečić ... Visitationes, 153), a 1803. crkva ima veliki i mali oltar, oltar Karmela, novi Gospe od Ruzarija i stari Čistilišta, koji je valjalo ukloniti (Isto, Galli ... Visitat., 326-327).